

Kovács Attila

Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*

A két világháború között végrehajtott jugoszláv földreform és a vele párhuzamosan zajló kolonizáció hármas célja – a társadalmilag igazságosabb és nagyobb termelékenységet biztosító új földbirtokszerkezet kialakítása, a korábbi domináns nemzetek és a hozzájuk tartozó nagybirtokosokkal szembeni nemzeti igazságtétel, valamint a nemzeti kisebbségek által lakott területek kolonizációja a többségi nemzet által – a Lendva-vidéken is pregnánsan megmutatkozott. Az agrárreform és a telepítések a legnagyobb változásokat az ország birtokstruktúrájában és nemzetiségi megoszlásában eredményezték. Ennek tudatában a Lendva-vidéken végrehajtott agrárreform és kolonizáció elemzésénél a fő hangsúlyt a vidék birtokösszetételében beállt változásokra, valamint a telepítések folytán a terület nemzetiségi összetételében és a magyar–szlovén nyelvhatáron történt elmozdulások bemutatására helyeztük. Emellett – elsősorban a levéltári források alapján – igyekeztünk minél pontosabb képet rajzolni a Lendva-vidéken végbement földreformról és kolonizációs folyamatokról, mivel annak ellenére, hogy sok hasonlóságot mutattak az itt történtek az országos gyakorlattal, több pontban viszont eltértek azoktól.¹

Az agrárviszonyok szempontjából az újonnan megalakuló jugoszláv állam – ha csak a leglényesebb különbségekre figyelünk – négy különböző agrárzónát egyesített. Ezek egyike volt a korábban az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező Vajdaság, Horvátország, Szlavónia, a baranyai háromszög (Baranya megye Jugoszláviához csatolt része) és a Szlovénia területeit magába foglaló úgynevezett „északi területek”.²

* A tanulmány alapját a szerző *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között* című, 2004-ben megjelent monográfiája képezi.

- 1 Lendva-vidék ismertetésével, határainak kiterjedésével több kutató is foglalkozott. Az igazán mélyreható kutatásokat, vizsgálatokat Szentmihályi Imre végezte, akinek megállapításai azóta is helytállóak. Szentmihályi a Kebele-patak és a Mura közötti, 25 településből álló terület megjelölésére használta a Lendva-vidék kifejezést. A Szerb–Horvát–Szlovén (= SzHSz) Királyság által 1919. augusztus 12-én megszállt és a trianoni békediktátumokkal szentesített területváltozásból a Lendva-vidék nagyobb része: Dobronak, Zsitkóc, Kámaháza, Göntérháza, Radamos, Bánuta, Hídvég, Hosszúfalu, Alsólendva, Kapca, Gyertyános, Felső- és Alsólakos, Kót, Petesháza, Hármasmalom, Csente, Völgyifalu és Pince nevű települések maradtak egy állam fennhatósága alatt. Korábban a Lendva-vidékhez tartozó Jósecz, Bödeháza, Szombatfa, Szijártóháza, Gáborjánháza és Újfalu községek viszont a határ magyarországi oldalán maradtak, így ezekkel az elemzések nem foglalkozik.
- 2 Az agrárviszonyok szempontjából az újonnan megalakuló jugoszláv állam rendkívül heterogén területeket egyesített. A már a fentiekben említett „északi területeken” kívül külön agrárzónát képviselt Szerbia és Montenegró területe, amelyre a paraszti földbirtoklás, vagyis a kis- és középbirtok volt a jellemző, nagybirtok alig fordult elő. A harmadik agrárövezet Dalmácia és a tengerpart, valamint a szigetek jelentették, ahol az itáliai eredetű (a Velencei Köztársaság idejéből való) földbirtokrendszer csaknem jobbágysággá merevedő késői változata, a colonatus-rendszer kötötte röghöz a földművelőket, a colonosokat. A negyedik agrárzónát Bosznia-Hercegovina, Macedónia, valamint Koszovó és Szandzsák területe foglalta magába, amelyeken még féljobbági vagy jobbági függőségben élt a parasztság egy csoportja a földreform kezdetén.

Szlovénia részét képezte a korábban Vas és Zala megyékhez tartozó Muravidék és az azon belül található Lendva-vidék. Az „északi területek” agrárviszonyára jellemző volt a nagybirtok nagyobb aránya, melyhez nagyszámú földnélküli, illetve nincstelen mezőgazdasági munkás (béres) kapcsolódott. E nagybirtokok jelentékeny hányada a korábbi uralkodó nemzetekhez – magyar és német – tartozó magánszemélyek és jogi társaságok, valamint politikai községek, illetve települések kezében volt, akik így komoly gazdasági pozíciókkal rendelkeztek. Különösen a Muravidékre volt érvényes a fenti megállapítás, ahol az 1921-ben összeírt 11 nagybirtokos közül 9 volt magyar, egy német, egy pedig holland származású.³

LENDVA-VIDÉK BIRTOKSTRUKTÚRÁJA ÉS NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE A FÖLDREFORM ELŐTT

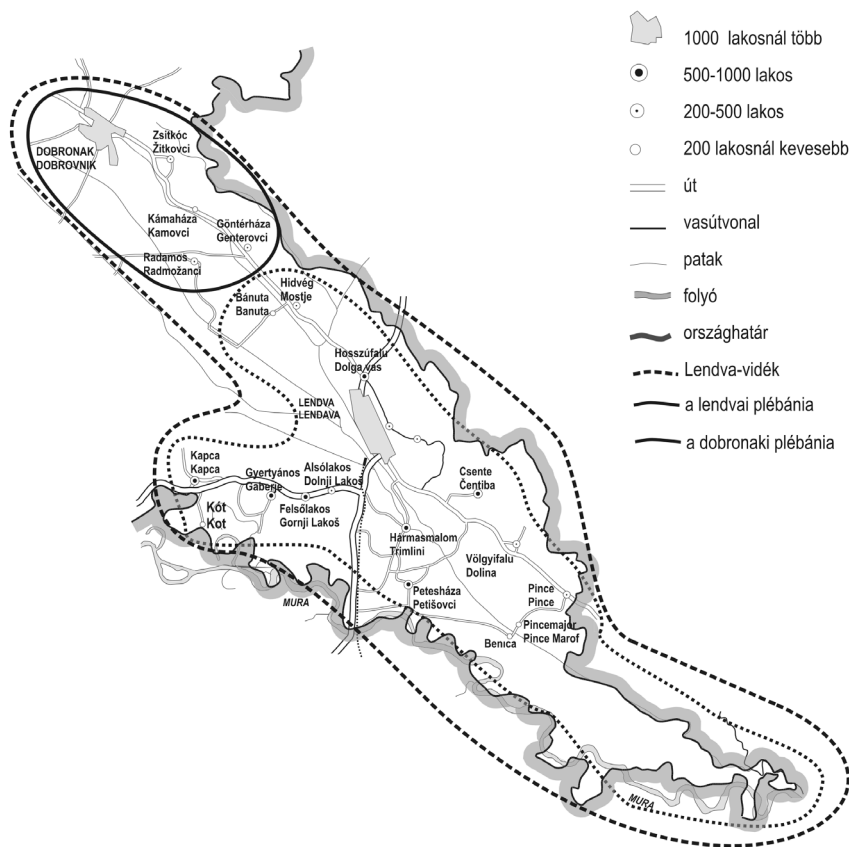
Lendva-vidék a 20. század első két évtizedében döntően mezőgazdasági területnek számított, mivel a 19. század második felében fellendülő magyarországi ipari fejlődés e vidéket – ahogy Zala vármegye nagyobbik részét is – elkerülte. Lendva-vidék agrárstruktúrájára egyrészt az Esterházyak alsólendvai uradalma, másrészt pedig a törpebirtokosság nyomta rá a bélyegét.

A „Nagybirtok elidegenítését és megterhelését tiltó rendelet” értelmében – amely Szlovénia és ezáltal Muravidék területén a 131 kataszteri hold (75 hektár) termőföld feletti gazdaságot, illetve a 350 kataszteri hold (200 hektár) feletti összterületet tekintette nagybirtoknak – Lendva-vidéken egy nagybirtok került a földreform rendelkezése alá.⁴ Ez a nagybirtok az Esterházyak alsólendvai hitbizománya volt, illetve annak a jugoszláv államhoz került területei.⁵ Az Esterházyak SzHSz Királysághoz, azon belül Muravidékhez csatolt alsólendvai uradalma Juraj Demetrović földművelésügyi miniszter 1932. június 25-én kibocsátott határozata értelmében 15.959 kataszteri hold 626 négyszögölt tett ki, amiből 6.717 kataszteri hold 59 négyszögölt volt az erdőbirtok. A nagybirtok 24 település kataszteri határában

3 Pokrajinska in Študijska knjižnica (= PIŠK) Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, fasc. 17; Agrarne zadeve.

4 A felosztásra kerülő nagybirtok-földek nagysága egyébként régióként változott. Így pl. a Vajdaság területén az 500 hektárt meghaladó földterületek kerültek felosztásra a földreform során.

5 Az alsólendvai uradalom 1644-ig az alsólendvai Bánffyok birtoka volt. A család kihaltával a birtok legnagyobb része a Nádasdyakra szállt. A Wesselényi-féle összeesküvés után az alsólendvai uradalom – a többi Nádasdy birtokhoz hasonlóan – a fiscusra, vagyis a kincstárra szállt. A Bánffy család nőági leszármazottai keresetet indítottak a birtokért. A pereskedők között volt Esterházy Pál is, aki már bírta az alsólendvai és lenti uradalmak 1/8-át. Mivel eredményre nem sok kilátás volt, Esterházy Pál szerződést kötött a kamarával és 102.500 forintért megkapta mindkét uradalmat. Esterházy Pál herceg fiai hozzájárulásával 1695-ben három elsőszülöttségi hitbizományt alapított Mihály, Gábor és József számára. Alsólendvát Gábor kapta, mivel azonban még atya életében meghalt fiú utód nélkül, Esterházy Pál összes javait két hitbizományban foglalta össze és Gábor részeit Józsefnek juttatta. A végrendelet még kikötötte a két ág közötti kölcsönös örökösödést valamelyik fiúág kihalása esetére. Mihály 1721-ben fiú utód nélkül meghalt, így az egész hitbizomány Józsefre szállt, az ő halála után pedig fiára, Pál Antalra. Az uradalom hitbizományi volta egészen a földreformig megmaradt. Az utolsó Esterházy, aki bírta az alsólendvai uradalmat, Esterházy Pál volt. (Bővebben lásd Göncz 1996 és Csapody 1933.)

terült el egy egységet képezve, északnyugattól délkelet felé a következő sorrendben: Bagonya, Filócz, Órszentvid, Bakónak, Kebeleszentmárton, Dobronak, Zsitkóc, Kámaháza, Göntérháza, Radamos, Hidvég, Bánuta, Hosszúfal, Alsólendva, Alsólakos, Felsőlakos, Gyertyános, Kapca, Kót, Murarév, Petesháza, Pince, Völgyifalu és Csejte. (A felsorolt települések közül hat falu – Bagonya, Filócz, Órszentvid, Bakónak, Kebeleszentmárton és Murarév – nem tartozik a Lendva-vidékhez és ezért az itt végrehajtott földreform-folyamatok kimaradtak a részletes elemzésből.) A földművelésügyi miniszter által 1932. június 25-én kibocsátott határozat alapján elvégzett számítások szerint az Esterházy-nagybirtok Lendva-vidéken 11.499 kataszteri hold 626 négyszögölön terült el. Ebből 9.284 kataszteri hold 848 négyszögöl volt található Dobronak, Zsitkóc, Kámaháza, Göntérháza, Radamos, Hidvég, Bánuta, Hosszúfal, Alsólendva, Alsólakos, Felsőlakos, Gyertyános, Kapca, Kót, Petesháza, Pince, Völgyifalu és Csejte települések kataszteri határában. A maradék 2.215 kataszteri hold 697 négyszögöl birtokrész a Rédic, Szemenye, Kerkaszentkirály, Lendvaújfalu, Kiscsernec és Sziáltóháza magyarországi települések Jugoszlávi-

ához (Lendva-vidékhez) került területeiből és a Mura menti földekből került ki. Az Esterházy-uradalom Lendva-vidéken kívülre eső birtokai 4.459 kataszteri hold 681 négyzetöglött ölelte fel, amelyek Bagonya, Filócz, Őrszentvid, Bakónak, Kebeleszentmárton és Murarév települések kataszteri határain belül terültek el.⁶

A földreform előtti Lendva-vidéki agrárstruktúra másik jellemzője a nagybirtokok nagy kiterjedése mellett a törpebirtokosok magas aránya volt. A vizsgált területen az 1910-es népszámlálás adatai szerint a birtokosok és bérlők 93,6%-a rendelkezett 10 kataszteri holdnál kisebb birtokkal, ami 1.435 önálló birtokost és bérlőt jelentett az összesen összeírt 1.533 közül. A néhány holdas kisparaszttok még fokozott állattartás mellett is rá voltak kényszerülve a rendszeres kiegészítő foglalkozásokra, bér munkára, szezonmunkára.⁷ Összegzésként elmondható, hogy a Lendva-vidék birtokstruktúrájára a földreform előtt kétpólusosság volt a jellemző. Az egyik oldalon a hatalmas kiterjedésű Esterházy-hitbizomány, míg a másik oldalon a 10 kataszteri hold alatti törpebirtokosság nagy száma állt.

A földreformmal párhuzamosan zajló kolonizáció az agrárviszonyok mellett a vidék nemzetiségi összetételére, valamint a magyar–szlovén nyelvhatárra volt nagy hatással. Lendva-vidék kolonizáció előtti nemzetiségi, illetve anyanyelvi helyzetével kapcsolatosan egyértelműen kijelenthető, hogy többségében magyar anyanyelvű közösség élt itt. Az 1910. évi magyar összeírás adatai alapján Lendva-vidék lakosságának 90,4%-a volt magyar anyanyelvű (11.607 fő), 8,6%-a szlovén (1.102 fő), míg a maradék egy százalék a német és horvát anyanyelvű személyek között oszlott meg (135 fő).⁸ A következő, 1921-ben, már jugoszláv uralom alatt – de még az első telepítések előtt – végrehajtott népszámlálás adatai szerint Lendva-vidék lakosságának 82%-a volt magyar anyanyelvű (10.587 fő), 16%-a szlovén (2.056 fő) és 2%-a (277 fő) tartozott az egyéb csoportba (horvátok, németek stb.).⁹ A két népszámlálás nemzetiségi adatai közötti eltérés az impériumváltásnak tudható be, mivel egyrészt a magyar hivatalnokokat és egyéb állami alkalmazottakat elsősorban szlovén nemzetiségű hivatalnokok váltották fel, másrészt viszont a kétnyelvű és kettős identitással rendelkező személyek a mindenkor impérium – ez alkalommal az SzHSz Királyság – elvárásainak megfelelően nyilatkoztak anyanyelvükről. Az 1921-es adatok szerint a Lendva-vidéken összeírt 2.333 szlovén, német és egyéb (főleg horvát) anyanyelvű személy közül 1.729 személy Alsólendván, Hosszúfaluban és Csentében élt, elsősorban e települések szőlőhegyein. Ugyanakkor a Lendva-vidék sík területén fekvő településeken – amelyeket legjobban érintett a földreform – a magyarok aránya még magasabb volt, mint az egész vizsgált térségben. A népszámlálási adatok alapján megrajzolt etnikai térképekről kitűnik, hogy a kolonizáció előtt a magyar–szlovén nyelvterület élesen elhatárolódott egymástól.

6 Arhiv Slovenije (= AS) 71, fasc. 74, Esterházy; Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

7 1910. évi népszámlálás: Első rész.

8 1910. évi népszámlálás: Első rész. A népesség főbb adatai községenként.

9 *Prekmurje. Seznam občin*. Murska Sobota 1921. (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota)

A FÖLDREFORM ÉS KOLONIZÁCIÓ JOGI SZABÁLYOZÁSA

Jugoszláviában a földreform Sándor régens 1919. január 6-án kibocsátott proklamációjával vette kezdetét. Az 1920 előtti időszak egyébként az elképzelések, proklamációk, különféle nézetek közreadásának ideje, amikor a jugoszláv politikai pártok az agrárkérdéssel kapcsolatos programjaikat ismertették. A jugoszláv földreform során a kisbirtokos rendszert támogatók kerültek többsége, illetve azok a politikai erők, amelyek a szerbiai kisbirtokos parasztgazdaságok rendszerét akarták átültetni az ország többi területére. Ennek következtében a földreformot és a kolonizációt szabályozó rendeletek és törvények a kisbirtokok létrehozását támogatták. A földreform során földet csak a földnélküli és a 10 kataszteri holdnál kevesebb földdel rendelkező földművelők kaphattak; kivételt a 10-nél több tagú nagycsaládok képeztek, melyek esetében személyenként 1 hold földet számoltak. Ha túl sok volt a földigénylő, akkor először a legszegényebbeknek osztottak földet, a kiosztott birtokok utáni kárpótlást viszont az igényjogosultaknak kellett megtéríteniük. A kolonizációt szabályozó jogi előírások 5 telepes kategóriát különböztettek meg: a dobrovoljácot (ezen belül is különbséget tett a harcos és nem harcos dobrovoljác között),¹⁰ a kolonistát általános jogokkal, az autokolonistát, az optánst és a menekültet. A legjobb helyzetben a dobrovoljácok voltak, mivel ők kapták a legnagyobb földterületet (5 hektár földet családfőként dobrovoljác–harcos és 3 hektár földet családfőként dobrovoljác–nem harcos esetén), a kárpótlást viszont az állam fizette. Emellett több évig tartó adómentességet, valamint a gazdasági eszközökhöz és a házak felépítéséhez az államtól külön támogatást is kaptak. A többi telepescsoport tagjai általában valamivel kevesebb földdel lettek ellátva, mint a dobrovoljácok, és a földek utáni kárpótlást is saját maguknak kellett megtéríteniük. Az államtól azonban ők is kaptak támogatást adókedvezményben, valamint gazdasági segély formájában. A földreformot irányító szervek először a nagybirtokok négy évre szóló bérbe adását engedélyező rendelet értelmében bérletbe, majd az 1931-ben meghozott „A földreform megszűnéséről szóló törvény a nagybirtokokon” alapján már tulajdonba osztották ki az agrárreform hatálya alá kerülő nagybirtokok földjét. A reform során fellépő nehézségeket próbálta valamelyest enyhíteni a földreform során juttatott földek fakultatív megváltását engedélyező törvény. Az 1925-ben elfogadott törvényt követően azonban mégsem bontakozott ki nagy mértékben a megváltás, mivel a földhöz jutottak túlnyomó többsége nem rendelkezett elegendő pénzzel a megváltáshoz.

A jugoszláv államban az 1918 és 1941 között végrehajtott agrárreform során az ország nemzetiségeit kizárták a földhöz jutásból annak ellenére, hogy magát a földreformot szabályozó rendeletek és törvények kisebbségellenes kitéltet nem

10 A dobrovoljác szó önkéntest jelent és azokat a személyeket jelölte, akik önkéntesként harcoltak a szerb hadseregben az első világháború, valamint a két balkáni háború alatt. A jugoszláviai magyarság körében a „dobrovoljác” kifejezés honosodott meg, mivel a dobrovoljác kolóniák legnagyobb számában a Szerbiához került Vajdaságban, vagyis Bácskában és Bánátban jöttek létre. A dolgozatban emiatt a dobrovoljác kifejezést használjuk az önkéntesek megjelölésére.

tartalmaztak. A levéltári forrásokban azonban történik utalás egy földreformügyi miniszteri rendeletre (utasításra), melynek alapján a nem államalkotó nemzetiségeket kizárták a földosztásból. Az 1921. évi 25.155 számú rendeletről van szó, amelyet 1924-ben 50.127/24-es szám alatt megismételtek. A nemzetiségeket kizáró miniszteri utasításra gyakran hivatkoznak a Földreformügyi Minisztérium szlovéniai végrehajtó szervei. Úgy a Lendva-vidéki magyar bérlők, mind a magyar földigénylők következetes elutasításában fő érvként az egyelőre nem talált belgrádi miniszteri utasításra hivatkoztak.

A két világháború között háromszintű végrehajtói hálózat intézte az agrárkérdést és a telepítéseket a jugoszláv államban. A végrehajtói szint legmagasabb fokán a Földreformügyi Minisztérium állt, a diktatúra bevezetése után a Földművelési Minisztérium. A Földreformügyi Minisztérium végrehajtó szervei az ország hét különböző városában létrehozott agrárigazgatóságok voltak. Szlovénia területén a Ljubljanei Agrárigazgatóság volt illetékes a földreform és a kolonizáció kérdésében. A végrehajtó hálózat harmadik szintjén a területi agrárhivatalok álltak, amelyek az agrárigazgatóságok alá tartoztak. A Ljubljanei Agrárigazgatósághoz három – a ljubljanei, a maribori és a muraszombati – területi agrárhivatal tartozott. A Muraszombatban székelő területi agrárhivatalt – amelynek fennhatósága alá tartozott a Lendva-vidéki földreform kivitelezése is – 1923. május 16-án megszüntették, a hatáskörébe tartozó feladatokat a Maribori Területi Agrárhivatal vette át. A diktatúra bevezetése után a földreformmal és a kolonizációval kapcsolatos munka és döntési szint az újonnan létrehozott báni hivatalok hatáskörébe került, az esetleges viták eldöntésére és a kérdéses ügyek elintézésére viszont egy bizottságot hoztak létre a Földművelési Minisztériumban.¹¹

A FÖLDREFORM ÉS A KOLONIZÁCIÓ VÉGREHAJTÁSA LENDVA-VIDÉKEN

A jugoszláv földreformot a korábbi szakirodalom időben három periódusra bontotta (1919–1924, 1924–1931, 1931–1941). A helyzet áttekintése és elemzése után azonban célszerűnek látszik egy új szakaszolás kialakítása. A korábbi szakirodalom által használt első periódusban, amely az új állam megalakulásától 1924. szeptember 30-ig tartott, meghúzható egy belső határ 1920 kora tavaszán. Ez az első szakasz a Földreformügyi Minisztérium 1920. februári megalakulásáig tartott.

A második szakaszban – amely 1920 februárjától 1924. szeptember 30-ig, a „Nagybirtokok négy évre szóló bérbeadásáról” rendelkező törvényben meghatározott határidő lejártáig terjedt – alakították ki az illetékes minisztériumot, hozták létre annak végrehajtó hálózatát. Ebben ez időszakban fogadták el a földreformot és kolo-

11 A jugoszláv földreformot és kolonizációt, valamint a végrehajtó szervek működését szabályozó rendeletekről és törvényekről magyar nyelven lásd bővebben Kovács 2004 vonatkozó fejezeteit, szlovén nyelven Janša tanulmányát (1964), szerb és horvát nyelven pedig Erić (1958) és Gačević (1968) könyveinek a földreform jogszabályzásával foglalkozó fejezeteit.

nizációt érintő rendeletek, törvények legnagyobb hányadát, ekkor alakultak ki a jugoszláv agrárreform és a vele párhuzamosan zajló telepítések főbb irányvonalai.

A földreform és kolonizáció harmadik periódusa 1924-től az agrárreformot lezáró törvény meghozataláig, 1931-ig húzódott. Erre a szakaszra általában a „provizórium” elnevezés használatos, mivel a jugoszláv parlament a nagybirtokok négyéves bérbe adásáról szóló törvényben meghatározott határidő lejárta után sem hozta meg a földreform lezárásáról szóló törvényt. Jogi értelemben valóban nem zárult le az agrárreform, mivel a tulajdonviszonyokat nem rendezték, az igényjogosultak csak bérelték a mezőgazdasági területet.

Az első Jugoszláviában végrehajtott földreform és a kolonizáció negyedik szakasza 1931-től egészen 1941. április 6-ig tartott. A földreformot lezáró dátumként Jugoszlávia lerohanását szokás tekinteni, de feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a folyamat 1941. április 6-ig nem fejeződött be teljes mértékben.

A földreform és kolonizáció kivitelezése Lendva-vidéken 1919–1924 között

A Muravidéken, és ezáltal Lendva-vidéken a földreform „de facto” 1919. október 2-án vette kezdetét. Ekkor ült össze másodszor a Muravidéki Nemzeti Tanács, az ún. muravidéki parlament, és a kilenc napirendi pont közül utolsóként a földreform kérdését tárgyalták.¹² A következő év derekán azonban a muravidéki földreform a Földreformügyi Minisztérium irányítása alá került azáltal, hogy 1920. július 16-án megalakult a Muraszombati Területi Agrárhivatal.¹³

Mivel az Esterházyak alsólendvai uradalma hitbizomány volt, az „Agrárreform előkészítésével kapcsolatos előzetes rendelkezésekben” előírtak szerint a földreform keretébe került. Az Esterházy-uradalomtól a földreform hatálya alá kerülő művelésre alkalmas területeket – szántóföld, rét, legelő – először egy évre, majd 1921. október 1-jével a „Nagybirtokok négyéves bérbeadásáról” szóló rendelet előírásainak megfelelően 1924. szeptember 30-ig adták bérbe. A mezőgazdasági területek bérbeadása sok nehézséget okozott a Lendva-vidéki településeknek, amelyek az Esterházy-uradalom földjeire aspiráltak. A fő gondot az jelentette, hogy a Lendva-vidéki települések közbirtokossági közösségei – saját földjük hiányában – 1912-ben, majd 1918-ban újabb hat évre bérleti szerződést kötöttek az Esterházy-uradalom igazgatóságával. A közbirtokossági közösségek meghatározott mennyiségben szántóföldet vettek bérbe, míg a legelők és a rétek mennyiségéről minden évben igény szerint döntöttek. A jugoszláv földreform ezt a módszert felrúgta, ami miatt nagy elégedetlenség keletkezett. Több esetben is előfordult, hogy olyan emberek jutottak földhöz, akiknek nem volt sem szakmai tudásuk, sem erejük annak megművelésére, ugyanakkor az addigi bérlőktől számos esetben elvették a földeket vagy másik földterületet kaptak, mint amit addig műveltek. Mivel a helyzet nem

12 Kokolj 1984: 27–30.

13 Uradni list, Letnik II, 03. avgust 1920. št. 90.; 403–404.

rendeződtött, a Lendva-vidéki közbirtokossági közösségek küldöttséget menesztettek a Ljubljanei Agrárigazgatósághoz a muravidéki származású Klekl Jožef, országgyűlési képviselő vezetésével. A küldöttség elérte, hogy az igazgatóság egy bizottságot menesztett az Esterházy-nagybirtokra, amely 1921. március 20–24. között áttekintette és rendezte a bérleti szerződéseket.¹⁴

Mirko Vratović, a ljubljanei agrárigazgató helyettese és egyben a bizottság egyik tagja az alsólendvai uradalomban tett látogatása alkalmával egy bizalmas beszámolót is készített a Ljubljanei Agrárigazgatóság számára az „alsólendvai sarok” politikai helyzetéről. A titkos beszámoló végén Vratović 6 pontban foglalta össze a politikai „cselekvésrendet”:

1. El kell üzni a magyar érzelmű nagybirtokosokat és azok tisztviselőit, ha magyar alattvalók, a többit hatástalanná kell tenni.
2. A jugoszláv nemzeti eszmét nem támogató papokat a vidékről el kell helyeztetni, s tapasztalt és nemzeti érzelműekkel kell őket helyettesíteni. A plébániákat el kell szakítani a szombathelyi püspökségtől.
3. Öntudatos jugoszláv elemeket kell a vidékre betelepíteni, akikkel településrészeket, önálló közösségeket lehet létesíteni.
4. Jó iskolára és jó tanítókra van szükség, akik fokozatosan meghonosítják a szlovén nyelvet, és ezáltal megszüntetik a magyar nemesek befolyását.
5. A muravidéki magyar kereskedőket szigorúan ellenőrizni kell, a máshonnan származó magyarokat viszont el kell üzni.
6. Előnyben kell részesíteni (protezsálni kell) a tudatos jugoszláv nemzeti elemeket.¹⁵

Vratović földreformmal és kolonizációval kapcsolatos elképzeléseit – hasonlóan a politikai elképzelésekhez – még ugyanabban az évben, tehát 1921-ben kezdték megvalósítani az Esterházy-nagybirtokon.

Az alsólendvai Esterházy-uradalom 1920 elején került állami felügyelet alá, 1921. március 28-án pedig az Igazságügyi Minisztérium rendelete alapján az uradalom összes vagyonát állami igazgatás (*sekvester*) alá helyezték. Az uradalom hivatalnokait, akik többségükben magyar, illetve német származásúak voltak, leváltották és Szlovénia más területeiről alkalmaztak embereket helyettük. Klekl több ízben is tiltakozott az ellen, hogy a Muraszombati Területi Agrárhivatalnál csak Szlovénia belső területeiről, illetve az ország más vidékeiről származó személyeket alkalmaztak, és hogy a nagybirtok korábbi igazgatói apparátusát leváltották.¹⁶

Említést érdemel, hogy míg az SzHSz Királyság más területein élő magyarokat – és más, nem államalkotó nemzetiségeket – már a földreform első periódusában kizárták a földosztásból az optálási jogra hivatkozva, addig Lendva-vidéken ez nem történt meg. Itt a magyarok egészen 1924. szeptember végéig a nagybirtokok négyéves bérbeadásáról szóló rendeletben leírtak alapján bérelhettek földet. Ennek ellenére már a földreform első időszakában is történtek esetek, amikor magyar és más,

14 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

15 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

16 PIŠK Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, fasc. 17; Agrarne zadeve.

nem szláv nemzetiségű földigénylőt kizártak a földreformból. E személyeket három csoportba lehet sorolni. Az egyikben azok a személyek találhatók, akik az Esterházy-birtokon 1921. március 20-tól 24-ig tevékenykedő bizottság döntéshozatala után kértek nagybirtokföldet az agrárhivaltól. A másik csoportba azok a személyek tartoztak, akik Magyarországra szöktek a katonai kötelezettség elől. A harmadik csoportba pedig a nem szláv származású kereskedők, vendéglősök sorolhatók, akik Muravidéken elsősorban a zsidóság soraiból kerültek ki. Mindhárom csoport föld iránti kérelmét a Muraszombati Területi Agrárhivatal és a Ljubljanoi Agrárigazgatóság a földreformügyi miniszter 1921. szeptember 5-i, 25.155-ös számú rendeletére hivatkozva utasította vissza, mely szerint a nem szerb, horvát, illetve szlovén nemzet tagjai nem részesülhetnek mezőgazdasági területben.

A Lendva-vidéki magyarokat 1924. október 1-jével zárták ki ténylegesen a földreformból, vagyis a „Nagybirtokok négy évre szóló bérbeadásáról” című rendeletben meghatározott határidő leteltekor. Az erről szóló határozatot a Maribori Területi Agrárhivatal már egy évvel korábban, 1923. október 4-én meghozta. A határozat azokat a földterületeket, amelyeket korábban szláv nemzetiségű személyek béreltek, továbbra is az illető személyek tulajdonában hagyta. Azokat a földterületeket azonban, amelyeket magyar és más, nem szláv nemzetiségű személyek béreltek, elvették és a szlovén nemzetiségű igényjogosultak földdel való ellátására és a kolonizációra használták fel. A Lendva-vidéki magyarságot nagy csapásként érte a földbérlés jogának megvonása, mivel a legfontosabb megélhetési forrásuktól, a földtől vonta meg őket. A határozat ellen 17 magyarok által lakott település agrárközössége tiltakozott. Érveléseikben hivatkoztak az alkotmányra, mely szerint az ország összes állampolgára egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel bír. Emellett gazdasági, szociális és politikai okokat is felsoroltak a fellebbezésben. Ennek ellenére a Lendva-vidéki magyar települések fellebbezését úgy a Ljubljanoi Agrárigazgatóság, mint a Földreformügyi Minisztérium visszautasította.¹⁷

Hogy mely személyek tartoznak a magyar és más, nem szláv nemzetekhez, a területi agrárhivatal állapította meg az 1921-es népszámlálás anyanyelvre vonatkozó adatainak felhasználásával. A fél évig tartó levelezgetés után 1924. április 7-én a Szociálpolitikai Minisztérium – a népszámlálás kivitelezője – a Ljubljanoi Agrárigazgatóság rendelkezésére bocsátotta az 1921-es népszámlálás Muravidékre vonatkozó anyagát. A Ljubljanoi Agrárigazgatóság másfél hónap alatt elvégezte a népszámlálási adatok elemzését és a magyar nemzetiségű személyek meghatározását. A Maribori Területi Agrárhivatal az adatok birtokában 1924. augusztus 5–11. között hajtotta végre a Lendva-vidéki településeken a földek bérlőinek felülvizsgálatát, melynek során a magyar nemzetiségű személyektől elvették a nagybirtoktól bérelt földeket.¹⁸

A földreformmal párhuzamosan zajlottak a telepítések. A Lendva-vidéki kolonizációról az első híreket a sajtó közölte – még 1919 második felében –, amelyben

17 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

18 PIŠK Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, fasc. 17; Agrarne zadeve., AS 71, fasc. 59, Esterházy, 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu., AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

tengermelléki szlovén menekültek telepítéséről írtak.¹⁹ A következő év májusában pedig már a muraszombati agrárhivatal első vezetője, Anton Štrekelj is támogatta a tengermelléki menekültek kolonizálását az Esterházy-nagybirtok petesházi földterületére, amelyet Hertelendy Ferenc nagybérlő bérelt az uradalomtól. A hivatal vezetőjének elképzelését a petesházi kolonizációval kapcsolatosan a Ljubljana Agrárigazgatóság is támogatta, elsősorban állami és nemzeti okokra hivatkozva, mivel a környéket magyarok lakták. Ez idő tájt – 1920 derekán – mérte fel a muraszombati agrárhivatal az Esterházy-uradalom kolonizációra alkalmas területeit és erre négy helyet talált megfelelőnek; a petesházi, a pincei és a hídvégi majort, valamint a Muraerdőtől keletre fekvő területeket a Mura folyó és az akkor még demarkációs vonal – a későbbi államhatár – között.²⁰

Hertelendy Ferenc és az Esterházy-uradalom között a petesházi majorra vonatkozó, 1932-ig érvényes szerződést 1920. november 9-ével a Muraszombati Agrárhivatal felmondta. A főbérlő többször is fellebbezett, végül is a Ljubljana Agrárigazgatóság döntése alapján Hertelendy 1921 őszéig bérelhette a földeket, utána azonban a területi agrárhivatal rendelkezésére kellett bocsátania.²¹

A tengermelléki menekültek kolonizálását a muravidéki szlovének is ellenezték, élükön Klekl Jožef nyugalmazott plébánossal, szkupstinai képviselővel. Lapjában, a *Novine*ben többször is írt a tengermellékiek telepítése ellen, elsősorban azzal érvelve, hogy Muravidék sűrűn lakott terület és a hazai, muravidéki embereknek sem jut elég föld. A parlamentben is felszólalt a telepítések ellen és 1921 februárjában elérte, hogy a kolonizációt rövid időre a földreformügyi miniszter leállította. Két hónappal később – elsősorban a Ljubljana Agrárigazgatóság közbenjárására – a miniszter elrendelte, hogy Petesházára 25 tengermelléki családot telepítsenek. Annak ellenére, hogy a Muraszombati Területi Agrárhivatal a tengermelléki menekültek letelepítését a gazdasági év befejeztével – 1921 szeptembere után – látta megfelelőnek, az első telepesek már 1921. június 1-jén megérkeztek Alsólendvára. A kezdeti nehézségek ellenére – lakás gondok, betegségek, anyagiak hiánya – 1921. december 5-ig 14 tengermelléki menekült család telepedett le összesen 63 családtaggal Petesháza majorban, illetve Petesháza kolóniában.²²

Mivel a petesházi kolóniát nem lehetett új telepesekkel bővíteni, a strniščeai táborban lévő tengermelléki menekültek másik csoportját a Muraszombati Területi Agrárhivatal Benicén tervezte letelepíteni. A Benice környéki földterületekre azonban a Varasdi Területi Agrárhivatal is igényt tartott, mert Benice szomszédságában – a Mura túloldalán – található muraközi települések horvát nemzetiségű földigénylőit akarta kielégíteni. A két agrárhivatal között több találkozási és levélváltásra is sor került a benicei földterület végett. Végül 1922. március 22-én egy szakbizottság tekintette meg a területet. A terepszemlén látottak alapján a Földreformügyi Minisztérium képviselője határozatot hozott, mely szerint a strniščeai táborban lévő tengermelléki menekültcsaládokat Benicére telepít-

19 *Jugoslavija*, 1919. augusztus 17. 198/3

20 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

21 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

22 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

sék, a többi területet pedig a muraközi Križovec község földigénylői számára tartották fenn. Benicén 1922 második felében telepedtek le a tengermelléki menekültek, összesen 31 család. A Maribori Területi Agrárhivatal 1923 júliusában készült beszámolója a petesházi és a benicei telepesek helyzetéről megállapította, hogy a kolonisták addigra már túl voltak a kezdeti nehézségeken. A beszámoló szerint a telepesek fő problémáját mindenekelőtt a rossz anyagi helyzet, valamint a számukra szokatlan éghajlat és a vele járó más életfeltételek jelentették.²³

Murisán – a Muraerdőtől keletre található területen – és Petesházán a még szét nem osztott földekért 1924-én folyamán újabb „vita” robbant ki a maribori és a varasdi területi agrárhivatal között. Végül a Földreformügyi Minisztérium terepre küldött különmegbízottjának beszámolója alapján a földreformügyi miniszter 1924. április 24-i határozatában a Murisán és a Petesházán található földeket a muraközi földigénylők rendelkezésére bocsátotta. A muravidéki kolonistáknak viszont – akiket a Murisára akartak telepíteni – a Hídvégen található Esterházy-földeket utalta ki. A tengermelléki menekültek és a muravidéki kolonisták mellett Boszniából származó dobrovoljácokat is akartak kolonizálni 1924 folyamán a Lendva-vidékre. A dobrovoljácok azonban nem szándékoztak véglegesen letelepedni a vidéken, hanem a számukra kiutalt földet – amelyet az agrárhatóságok a magyaroktól vettek el – az ott élő magyaroknak akarták további bérletbe kiadni. Mivel a magyarok nem vették bérbe tőlük a földet – ezt egyébként törvény tiltotta –, a dobrovoljácok elhagyták Lendva-vidéket.²⁴ Lendva-vidéken 1924-ig tehát két kolonista-települést hoztak létre a tengermelléki menekültek. A petesházi kolóniát 1921 nyarán alapította 14 tengermelléki menekültcsalád, míg a benicei kolóniát 1922 derekán 31 család hozta létre.

A Lendva-vidéki földreform és kolonizáció további fejleményei 1941-ig

A hét évig tartó harmadik periódus alatt az érdekeltek évről évre kapták bérletbe a földet, melyhez jogi alapot a négy évre szóló bérbeadási szabályozó rendelet – később törvény – adott. A föld tulajdonjoga körüli bizonytalanság azonban negatívan hatott a bérletek megművelésére, mivel egyfajta „rablogazdálkodás” alakult ki. A bérlők nem foglalkoztak a talajerő pótlásával, nem történt komolyabb beruházás a bérletbe kapott földeken.

Rögtön a földreform és a kolonizáció harmadik periódusa elején, 1925. január 31-én Esterházy Pál herceg, az alsólendvai uradalom tulajdonosa megkísérelte eladni az uradalmat a Janeković Testvérek Fakereskedő és Fűrészüzem Részvénytársaságnak. Az adásvételi szerződést úgy a Maribori Területi Agrárhivatal, mint a Ljubljana Agrárigazgatóság is támogatta, elsősorban nemzeti okokra hivatkozva. A Földreformügyi Minisztérium azonban nem hagyta jóvá a szerződést, mivel véleménye szerint a vásárló nem a racionális gazdálkodás, hanem a nagybirtok felparcellázása és eladása céljából vette meg a birtokot. Mivel a Földreformügyi Minisztérium nem engedélyezte az adásvé-

23 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

24 PIŠK Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, fasc. 17; Agrarne zadeve.

telt, 1925. április 20-án Esterházy Pál herceg az alsólendvai uradalom feletti teljhatalommal ruházta fel a Janeković Testvérek Fakereskedő és Fűrészüzem Részvénytársaságot, amely a következő év nyarán az uradalom feletti teljhatalmat a Horvát–Szlavón Parcel-lázási és Kolonizálási Bankra ruházta át. Ezt követően a bank munkatársai irányították az Esterházy-uradalom erdőgazdálkodását és ők hajtották végre a nagybirtokföldek fakultatív eladását. A bank 1929 elején eladta az Esterházy-uradalom összes erdőbirtokát – az erdészeti részleg önálló egységként működött Alsólendva központtal – a belovári központú Kőrösi Vagyon Községnek, mely ügyletet az illetékes minisztérium csak 1931 végén hagyta jóvá. Az adásvételi szerződés megkötése után a Kőrösi Vagyon Község a törzsen lévő fát eladta a „Našička” fafeldolgozó vállalatnak, amely Alsólendván fűrésztelepet létesített és egészen 1941-ig folytatta a fakitermelést.²⁵

A Lendva-vidéki földreform és kolonizáció teljes harmadik időszakára és a negyedik periódus első egy-két évére elsősorban a földreform hatálya alá került területek (a földreform objektumai) és a földigénylők (a földreform szubjektumai) gyakori revíziója, illetve ellenőrzése volt a jellemző. Az Esterházy-uradalmon több alkalommal is sor került revízióra. A nagybirtok ellenőrzése során a földreformot végrehajtó szervek kijelölték az uradalom számára kialakított szűkebb, tágabb és legtágabb birtokhatárt (szupermaximumot), valamint a földreformban érdekeltek számára felosztandó földeket. Az első ilyen végzést az Esterházy-nagybirtokról az illetékes területi agrárhivatal 1923. október 4-én bocsátotta ki. A határozat a nagybirtok kezelésében, illetve saját művelésében 966 kataszteri hold 255 négyszögöl földterületet hagyott meg, melyből 134 kataszteri hold 418 négyszögölt tett ki a szűken vett birtokhatár, és 831 kataszteri hold 1.437 négyszögölt a felső birtokhatár felett meghagyott birtokrész, a szupermaximum. A nagybirtok számára meghagyott szupermaximum nagysága miatt fellebbezett a kapcai agrárközösség,²⁶ s ezzel kezdetét vette a nagybirtok saját kezelésében hagyott birtoknagyság körüli 9 éves vita. A földreform alá vont alsólendvai Esterházy-uradalomról a végső határozatot 1932. június 25-én hozta meg Juraj Demetrović földművelésügyi miniszter. A már említett határozat értelmében az uradalom számára 347 kataszteri hold 445 négyszögöl területet hagytak meg saját tulajdonban. Az egyházi patronátusok felszámolására 182 kataszteri hold 417 négyszögölt foglaltak le a nagybirtokból. Az uradalom erdőbirtokait a Kőrösi Vagyon Község vette meg és a határozat szerint ez a terület összesen 6.717 kataszteri hold 59 négyszögöl kiterjedésű volt. A fakultatív földvásárlás szabályzata alapján 761 kataszteri hold 337 négyszögöl birtokrész cserélt gazdát. A legnagyobb tételt a földreform, illetve az igényjogosultak számára lefoglalt területek jelentették. A határozat szerint az alsólendvai Esterházy-uradalom közel fele (49,8%-a), számokban kifejezve 7.951 kataszteri hold 968 négyszögöl terület a földreform szabályai alapján cserélt gazdát.²⁷

25 AS 71, fasc. 59, Esterházy; 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

26 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

27 AS 71, fasc. 74, Esterházy; Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

1. táblázat

Juraj Demetrović 1932. június 25-én hozott végső határozata az Esterházy-nagybirtokról

Az uradalom számára meghagyott terület (szűk maximum)	130 kataszteri hold	735 négyszögöl
Az uradalom számára meghagyott terület (tágabb maximum)	216 kataszteri hold	1.310 négyszögöl
Az egyházi patronátusok felszámolására	182 kataszteri hold	417 négyszögöl
A Kőrösi Vagyon Községnek eladott birtokrész (elsősorban erdők)	6.717 kataszteri hold	59 négyszögöl
A fakultatív földvásárlás szabályzata alapján eladva	761 kataszteri hold	337 négyszögöl
A földreform számára lefoglalt területek	7.951 kataszteri hold	968 négyszögöl
Összesen	15.959 kataszteri hold	626 négyszögöl

Forrás: AS 71, fasc. 74, Esterházy; Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

Az Esterházy-uradalom saját kezelésében hagyott földek nagyságának meghatározása körüli bonyodalomra elsősorban az adott okot, hogy a földreformot végrehajtó szervek tulajdonában lévő, az Esterházy-nagybirtok területeit nyilvántartó kataszterek és telekkönyvek nem feleltek meg a valós helyzetnek. Emiatt úgy az uradalom, mint a különböző agrárközösségek többször is fellebbeztek a földreform hatálya alá vont területek végett. Hasonló okokra hivatkoztak a földreformot végrehajtó szervek is, amikor egymás döntéseivel nem értettek egyet. A nézeteltérésekre elsősorban a Maribori Területi Agrárhivatal és a Földreformügyi Minisztérium, illetve a minisztérium élén gyakran cserélődő és a földreformmal kapcsolatosan általában eltérő koncepciót alkalmazó miniszterek között került sor.

A nagybirtok felső birtokhatárának meghatározásával szorosan összefüggött a földigénylők meghatározása, amelyet az Esterházy-uradalmon többször hajtottak végre. A földreformban érintett személyek első és az egész nagybirtokra kiterjedő felülvizsgálatára rögtön a földreform kezdetén, 1921 márciusában sor került. A bérlők és földigénylők következő nagyszabású revízióját 1924. augusztus 5–11. között hajtották végre, melynek során a magyar és nem szláv nemzetiségű személyekkel kötött bérleti szerződéseket felbontották, az így elvett földet az ott élő szlovének, kolonisták és dobrovoljácok között osztották szét.²⁸

A földre jogosultak utolsó meghatározását a földreformot lezáró törvényben leírtak szerint hajtották végre. Az Esterházy-nagybirtokon a földreform lezárását felügyelő bizottság, amely a földreformot felszámoló törvény alapján határozta meg a földreform hatálya alá került területeket és az arra jogosult személyeket, 1936 és 1938 között működött. A bizottság döntései értelmében a mezőgazdasági területhez jutott személyek ténylegesen is a föld tulajdonosai lettek, mivel a határozatok tartalmazták a föld tulajdonjogának telekkönyvi átvitelét is.

28 AS 71, fasc. 59, Esterházy; 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

Lendva-vidéken – mint ahogy egész Jugoszláviában – a földreform és kolonizáció során a földhöz jutott személyeket státusuk szerint hat csoportba lehet sorolni: helyi agrárérdekeltek, kolonisták általános jogokkal, optáns-kolonisták, dobrovoljacok, autokolonisták, menekültek. A legkevesebb földet a helyi agrárérdekeltek kapták, akiket helyben, vagyis a lakóhelyük közelében lévő földdel láttak el az agrárreform során. A földművelő családok családtagonként 1 kataszteri hold, míg a kézműves családok családtagonként 0,5 kataszteri hold földet kaptak azzal, hogy figyelembe vették a saját tulajdonban lévő birtokot. A Lendva-vidéki helyi agrárérdekeltek elsősorban az itt élő szlovénekből, a Lendva-vidékkel határos szlovén falvak, valamint a szomszédos muraközi települések horvát nemzetiségű lakosaiból kerültek ki. A helyi agrárérdekelteket – akik a földnélküli és a nagyon kevés földdel rendelkező családok közül kerültek ki – a földreform kiemelte ugyan a nincstelenek sorából, ahhoz azonban kevés földdel látta el őket, hogy a családot teljesen ellátó, netán piacra is termelő parasztgazdaságot hozzanak létre.

Valamivel több földet kaptak a „kolonisták általános jogokkal”, az „optáns-kolonisták”, az „autokolonisták” és a menekültek. Ők családonként átlagban 8 kataszteri hold földdel lettek ellátva. A Lendva-vidéki „optáns-kolonisták” az Olaszországból Jugoszláviába optált, túlnyomórészt szlovén, elenyésző számban horvát nemzetiségű személyek voltak, akik a jugoszláv állampolgárság megszerzése után agrárföldért folyamodtak a földreformot végrehajtó szerveknél. A menekültek csoportját azok a tenger melléki szlovének alkották, akiket az első világháború (az isonzoí front) űzött el otthonaikból. A Muravidékről származó kolonisták a „kolonisták általános jogokkal” csoportjába sorolandók, akik hasonló jogokat élveztek, mint az „optáns-kolonisták”. A különböző telepescsoportok közül a legjobb helyzetben a dobrovoljacok voltak, mivel ők általában 10 kataszteri hold földet kaptak, amelyért a kárpótlást az állam vállalta magára, míg a többi telepescsoport saját maga törlesztette az agrárföldért járó kárpótlást.

A helyi agrárérdekeltek és a kolonisták többsége az agrárföldet saját munkával művelte meg. Voltak azonban olyan példák is, hogy a telepesek a földreform során kapott földet további bérletbe adták a környező települések lakóinak, akik általában a magyar nemzetiségű személyek közül kerültek ki. Ez a gyakorlat egyébként a Vajdaság területére volt különösen jellemző, ahol a földreform során földhöz jutott államalkotó nemzet tagjai – elsősorban szerb származású dobrovoljacok – nagy számban adták további bérletbe a földreform során kapott földet.

A fakultatív földvásárlást szabályozó törvény értelmében a földreformügyi miniszter engedélyezhette a nagybirtok földmaximum feletti földterületeinek fakultatív eladását azzal a kikötéssel, hogy a megvásárolt ingatlanokat tilos volt tíz éven belül eladni, és a vételár 10%-át a kolonizációs alapba kellett befizetnie az eladónak. A Cserencsöci Földműves Szövetkezet – amelyet Klekl Jožef alapított 1926-ban – a rendelet életbe lépését követően tárgyalásokba bocsátkozott az Esterházy-uradalom igazgatóságával a nagybirtok művelésre alkalmas területeinek megvételével kapcsolatosan. Mivel a tárgyalások nem jártak sikerrel, az uradalom igazgatósága a nagybirtokföldet a szabályzat értelmében elkezdte árusítani. A szövetkezet és Klekl azonban minden

befolyását latba vetette, hogy megakadályozza az uradalmat a földárúsításban, továbbá a földárak csökkentését követelték az uradalom igazgatóságától. Mindezek ellenére az uradalom igazgatósága a fakultatív földvásárlás szabályzata alapján 761 kataszteri hold 337 négyszögöl földet adott el.²⁹

A földreform során földhöz jutottak – végkielégítés formájában – a nagybirtok cselédei és szolgái is. Az Esterházy-uradalom alsólendvai majorságának szolgái és cselédei 1931 márciusában kaptak végkielégítésként agrár földet, míg a zsitkóci majorság cselédeit az 1933. március 20-án kibocsátott határozat értelmében látták el földdel.³⁰

A földreform harmadik periódusa alatt folytak a legnagyobb méretű telepítések Lendva-vidéken. Miután 1924. október 1-jével a magyar nemzetiségű bérlőktől elvették az agrár földet, az így szabaddá vált területeket a helyi, szlovén származású igényjogosultak, a betelepített kolonisták és dobrovoljácok között osztották szét. A kolonizáció harmadik időszaka alatt az első telepítésre 1925 tavaszán került sor, amikor a hídvégi majorság területére 34 családot telepítettek. Néhány hónappal később, 1925 augusztusában került sor a második telepítési hullámra, amelynek során a gyertyánosi majorság területére telepítettek 31 kolonista családot. A hídvégi és a gyertyánosi kolonisták muravidéki szlovének voltak, akik Muravidék szlovének által lakott területein éltek korábban. A muravidéki szlovének mellett 1925 folyamán a tengermellékről és Isztriáról az olasz fasizmus elől menekülő családokat is telepítettek az Esterházy-uradalom pincei majorságára.³¹

A Cserencsói Földműves Szövetkezet Klekl Józef vezetésével 1930-ban újabb kolónia létrehozásának kérelmével fordult a Földművelésügyi Minisztériumhoz és Sándor királyhoz. A kolóniát a dobroznaki és a zsitkóci települések határában lévő kiirtott erdőterületen létesítették volna, a minisztérium azonban elutasította kérelmüket.³²

Röviddel a földreformot lezáró törvény meghozatala előtt a Drávai Bánság Igazgatóságának megbízásából az Alsólendvai Járási Hivatal összeírta a Lendva-vidéki kolóniák telepeseit. A jegyzéken Pince, Benice, Petesháza, Gyertyános és Hídvég helységeiben 1931. március 27-ig letelepedett kolonistákat tüntették fel. Az összeírásból megállapítható, hogy az említett időpontig Lendva-vidéken 221 családot telepítettek le összesen 1.149 családtaggal.³³ A földreformot lezáró törvény meghozatala után tovább folytatódtak a betelepítések. Kámaházára 1931 tavaszán 15 tengermelléki szlovén, 5 horvát és 1 szerb családot telepítettek. Lendva-vidéken

29 AS 71, fasc. 55, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave. Odloki o utrditvi subjektov, različne pritožbe lede zemljišča in zgradb., VaML XIV. 10 Klekl József iratai, Vas és Zala megyei szlovénvidék fontosabb eseményei 1914. augusztus 20-tól 1941. április 25-ig. 107–112.

30 AS 71, fasc. 68, Esterházy; Dobrovnik in Žitkovci., AS 71, fasc. 69, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave, Zemljiško knjižni sklepi, Odloki o utrditvi subjektov, Dodelitev zemljišč, zakupodaja in splošno.

31 AS 71, fasc. 44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija.

32 AS 71, fasc. 55, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave. Odloki o utrditvi subjektov, različne pritožbe glede zemljišča in zgradb.

33 AS 71, fasc. 69, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave, Zemljiško knjižni sklepi, Odloki o utrditvi subjektov, Dodelitev zemljišč, zakupodaja in splošno.

az utolsó kolónia 1932 és 1934 között alakult Hosszúfalu település részeként. A kolóniát 7 tengermelléki és 5 muravidéki szlovén család hozta létre.³⁴

A Lendva-vidéki kolóniákat – kivéve a hídvégit és a gyertyánosit – 1935. április 9–18. között a Földművelésügyi Minisztérium által kiküldött bizottság vizsgálta meg és az ott tapasztaltakról beszámolót készített. A beszámoló szerint a tengermellékről származó telepesek, illetve az általuk alapított kolóniák nagy nehézségekkel küszködtek. A bizottság tagjai gondot észleltek a föld megművelésében, a munkaeszközökkel és az igavonó állatokkal való ellátottságban, aminek következtében sok kolonista bérbe adta a földjét a környező települések lakóinak. A nehéz gazdasági helyzetre hivatkozva az összes telepes abbahagyta a különböző állami adók és illetékek fizetését.³⁵

A Lendva-vidéki kolonizálásra – hasonlóan, mint az ország más területein végrehajtott kolonizálásra – jellemző volt a tervszerűtlenség, a szisztematikusság hiánya. A telepítések során nem alakult ki együttműködés a kolonizálást végrehajtó szervek, a kolonisták és a nagybirtok között, ami rengeteg összetűzéshez vezetett. A vizsgált térség kolonizációja során elsősorban nemzeti szempontokat vettek figyelembe. A telepítésekkel az állam egyrészt a magyar–jugoszláv államhatár Lendva-vidéki szakaszán megbízható szláv réteg kialakítására törekedett, másrészt az itt található kompakt magyar településhálózat szétszabdalása volt a cél. A kolonizálás során nem vették figyelembe a gazdasági szempontokat, aminek az lett a következménye, hogy a kolóniakon létesített gazdaságok többsége életképtelen volt. A fentiekben már említett bizottsági jelentés szerint a kolonisták 80%-ának gazdasági és vagyoni helyzete olyan volt, hogy megélhetésük kiadós állami segítség nélkül lehetetlen lett volna.

A telepítés során a szociális okokat sem vették figyelembe, illetve csak az államalkotó nemzetek szempontjából alkalmazták azt, mivel a Lendva-vidék őslakosságának többségét kitevő magyarokat 1924-től kizárták a földreformból. Csak a földreformot lezáró törvény meghozatala után sikerült néhány magyar származású személynek földhöz jutnia. Elsősorban az Esterházy-uradalom cselédei és szolgálói kaptak földet végkielégítésként, valamint azok a földnélküli, illetve nagyon kevés földtulajdonnal rendelkező magyarok, akik „lojális” állampolgárok voltak, gyermekeiket szlovén iskolába írtatták, csatlakoztak a kormánypárthoz és az 1931-es népszámlálásnál szlovénnek vallották magukat. Az így földhöz jutott magyar származású személyek száma azonban elenyésző és a kapott föld nagysága is csekély volt.

34 AS 71, fasc. 68, Esterházy; Dobrovnik in Žitkovci., AS 71, fasc. 56, Esterházy; Zemljiško knjižni spisi, kolonizacija, popis razlaščenih in vrnjenih zemljišč.

35 AS 71, fasc. 56, Esterházy; Zemljiško knjižni spisi, kolonizacija, popis razlaščenih in vrnjenih zemljišč.

A FÖLDREFORM ÉS KOLONIZÁCIÓ HATÁSA LENDVA-VIDÉK NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELÉRE ÉS AGRÁRSTRUKTÚRÁJÁRA

A Lendva-vidéken a két világháború között végrehajtott földreform és kolonizáció elsősorban a vidék nemzetiségi összetételére és birtokstruktúrájára nyomta rá a bélyegét. Az agrárstruktúrában és a vidéken élő lakosság anyanyelvi jellemzőiben beállt változásokat a jugoszláv állam által 1921-ben és 1931-ben, valamint a magyar statisztikusok 1941-ben végzett hivatalos adatfelvételeinek összehasonlításával lehet érzékeltetni.

Az 1921-es népszéleg-összeírás adatai szerint Lendva-vidék 18 településén 12.920 személyt írtak össze. A következő népszámlálásig eltelt tíz év alatt Lendva-vidéken 5 kolonista-települést hoztak létre összesen 1.149 fővel. Ennek ellenére az összlakosság számát vizsgálgatva kiderül, hogy a tíz év alatt mindössze 124 fővel növekedett a népesség: az 1921-es 12.920 főről az 1931-ben összeírt 13.047 főre. A tíz év alatti alacsony növekedés meghatározó oka a kivándorlás volt. Az egyébként a telepítések előtt is túlnépesedett Lendva-vidéken a kolonizáció az elvándorlás folyamatát csak felgyorsította, illetve nagyobb méretűvé tette. Míg a kivándoroltak az 1920-as években Dél-Amerikát vették célba, addig a '20-as évek végétől, a '30-as évek elejétől egy másik irányú és más típusú munkavállalás terjedt el: a nyugat-európai országokban vállalt mezőgazdasági idénymunka.³⁶ A vidék kivándoroltjainak túlnyomó többsége az itt élő magyarok közül került ki. A kivándorlás mellett a lakosság gyér növekedésére a természetes szaporodás csökkenése is kihatott. A tíz év alatti minimális növekedés további okait keresve meg kell említeni azt a tényt is, miszerint a Lendva-vidéken – hasonlóan az „északi területekhez” – bérletet kapott telepesek közül nem mindenki telepedett le, hanem a számukra kiutalt földet bérbe adták a környező településeken élőknek, illetve a kolóniák lakóinak. Az 1931-ben

2. táblázat

A Lendva-vidékre a két világháború között telepített telepes családok, valamint a családtagok száma és a számukra kiosztott mezőgazdasági terület

Település	Családfők száma	Családtagok száma	A telepeseknek kiosztott agrárföld	
Pince	43	224	323 kat. hold	1227 négysz.
Gyertyános	38	186	280 kat. hold	533 négysz.
Hídvég	73	399	484 kat. hold	1476 négysz.
Benice	32	164	267 kat. hold	685 négysz.
Petesháza	35	176	288 kat. hold	519 négysz.
Hosszúfalu	12	55	90 kat. hold	
Kámaháza	21	101	178 kat. hold	287 négysz.
Összesen	254	1305	1912 kat. hold	1527 négysz.

Forrás: AS 71, Esterházy, Fasc. 69; AS 71, Esterházy, Fasc. 68; AS 71, Esterházy, Fasc. 56.

³⁶ Kerecsényi 1994: 25–34.

a kolóniákról készült beszámolóban feltüntették, hogy a „papíron” letelepedők közül hét család 43 családtaggal még nem érkezett meg a számukra kijelölt lakhelyre.

Az összlakosság számánál is meglepőbb adatokat kapunk, ha az új államban lezajlott két népszámlálás anyanyelvi adatai kerülnek összevetésre. Ezekből ugyanis kiderül, hogy a magyarság száma és aránya tíz év alatt nagyjából megfeleződött. Pontos adatok szerint 1921-ben Lendva-vidék összlakosságának 82%-a jelölte a magyart (10.587 fő), 16%-a a szlovént (2.056 fő) anyanyelvének és 2% (277 fő) az egyéb anyanyelvűek csoportjába sorolta magát.³⁷ Tíz évvel később, ugyanezen települések lakosságából 39,6% (5.171 fő) magyar, 55,6% (7.257 fő) szlovén, míg a maradék 4,8% (619 fő) egyéb anyanyelvű volt.³⁸ Fontos hangsúlyozni a magyarság nagyarányú csökkenésére legnagyobb hatást gyakorló okot: a földkérdés anyanyelvi bevalláshoz történt kapcsolását. Ezzel magyarázható a korábban a magyar anyanyelvűek csoportjában nyilvántartott kb. 3.000–4.000 személy tíz évvel későbbi nyilatkozata. A papíron anyanyelvet váltók között voltak olyan szlovének, nemzetiségileg vegyes házasságban élők, akik 1921-ben még magyarnak vallották magukat. A Lendva-vidéken hirtelen felbukkant több ezer szlovén túlnyomó többsége azonban magyar származású személy volt, akik általában még a szlovén nyelvet sem bírták. A levéltári források, korabeli visszaemlékezések és az utókor elemzései egybehangzóan arra engednek következtetni, hogy a földnélküli, illetve kevés földdel rendelkező Lendva-vidéki magyarok az 1931-es népszámlálásnál szlovénnek vallották magukat, csak hogy földhöz jussanak.

Az új államban végrehajtott két népszámlálás anyanyelvi adatainak községi (település) szintű elemzése ugyanarra a problémakörre mutat rá, mint a fentiekben már az egész Lendva-vidéket felölelő bemutatás. Nevezetesen arra, hogy a földnélküli, illetve kevés földdel rendelkező Lendva-vidéki magyarok az 1931-es népszámlálásnál szlovénnek vallották magukat a földhöz jutás érdekében. A 18 Lendva-vidéki település közül 13 településen haladta meg a szlovének és az egyéb nemzetiségű személyek aránya az 50%-ot. Elsősorban azokon a településeken csökkent nagy arányban a magyar anyanyelvűek száma a korábbi adatokhoz viszonyítva, amelyek kataszteri határaiban 1931-ben még volt némi lehetőség arra, hogy földhöz jussanak az agrárreform során.

Az 1931-es népszámlálás után tovább folytak a betelepítések, melynek során Hosszúfaluban 12 kolonista telepedett le 55 családtaggal, míg Kámaházára 21 család érkezett 101 családtaggal. Így végül is a levéltári források alapján a két világháború között Lendva-vidékre 254 telepes családot telepítettek összesen 1.305 családtaggal, akik között 1.912 kataszteri hold 1.527 négyesögöl agrárföldet osztottak szét.

A felsorolt és a 2. táblázatban szereplő adatoknál azonban figyelembe kell venni, hogy három különböző forrásból származnak, amelyek különböző időpontokban keletkeztek. Az adatok nem teljesen megbízhatóak, mivel az egyik forrás csak az 1931-ig letelepedett kolonisták számát és a számukra kiosztott földterületet tünteti fel, míg a másik két forrás az utolsó két kolónia, Hosszúfalu és Kámaháza adata-

37 *Prekmurje. Seznam občin*. Murska Sobota 1921. (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota).

38 *Popis stanovništva: 1931*, Dravska Banovina, Beograd, 1945.

it is közli. Ráadásul a törvény lehetővé tette a kijelölt kolonista későbbi áttelepülését is, amit források hiányában az 1931-ig alakult öt kolóniában – Petesháza, Benice, Hídvég, Gyertyános és Pince – sem lehet pontosan kimutatni.

A levéltári források részletes elemzése lehetővé teszi a telepesek származási helyének bemutatását. Az adatokból kiderül, hogy a Tengermellékről (Isztriával együtt) 111 család érkezett a Lendva-vidékre. A Tengermellékről, illetve az olasz fennhatóságú területekről érkező családok öt kolóniát – Petesházát, Benicét, Pincét, Hosszúfalut és Kámaházát – hoztak létre, és többséget képeztek a telepesek másik két csoportjával, a Muravidékről és Szlovénia egyéb vidékeiről származókkal szemben. A legtöbb telepes család – szám szerint 120 – a Muravidékről, a korábban Zala és Vas megyékhez tartozó szlovén falvakból érkezett Lendva-vidékre. A Muravidékről érkezett kolonisták két településen, Gyertyánosban és Hídvégen telepedtek le nagyobb számban: az elsőben 37, míg az utóbbiban 69 család. Szlovénia más területeiről – és néhány család esetében Jugoszlávia más vidékeiről – 23 család érkezett, akik a különböző kolóniakon szétszórtnak kaptak birtokot a földreform során.

3. táblázat

A Lendva-vidékre a két világháború között telepített telepes családok eredeti lakhelyük szerint

Település	Tengermellék (Isztriával)	Muravidék	Az ország (elsősorban Szlovénia) más területei	Összesen
Petesháza	25	8	2	35
Benice	31	–	1	32
Pince	32	1	10	43
Gyertyános	–	37	1	38
Hídvég	1	69	3	73
Hosszúfalu	7	5	–	12
Kámaháza	15	–	6	21
Összesen	111	120	23	254

Forrás: AS 71, fasc. 69, Esterházy; AS 71, fasc. 68, Esterházy; AS 71, fasc. 56, Esterházy;

Lendva-vidéken az újabb népszámlálásra már a Muravidék Magyarországhoz való visszacsatolása után került sor, 1941 nyarán. Az összeírt adatok szerint Lendva-vidéken 1941-ben 833 fővel voltak kevesebben, mint tíz évvel korábban. Ezt egyfelől a szlovén hivatalnokok, tanítók, fináncok, egy-két telepes család stb. elmenekülése, illetve elűzése idézte elő, másfelől a besorozott katonák és a szezonmunkát vállalók hiánya okozta. Az összeírt 12.211 Lendva-vidéki lakosból a szlovén anyanyelvűek a lakosság 16,3%-át jelentették, számokban kifejezve 1.985 főt. A 9.909 magyar anyanyelvű az összeírtak 81,1%-át, míg az egyéb kategóriába sorolt anyanyelvűek (összesen 317 fő) a Lendva-vidéki lakosság 2,6%-át tették ki.³⁹

39 1941. évi népszámlálás: Demográfiai adatok községenként

Az adatokból jól látszik a már többször elemzett 1931. évi népszámlálás kirívó mivolta. A magyar anyanyelvűek arányának ismételt emelkedéséhez az impériumváltáson túl bizonyára hozzájárult a Lendva-vidéki gazdák földhöz jutásában szerzett csatlódottság is, melyet a magyarok mellett a kettős kötődésű családok esetében is ki lehetett tapintani.

Ha összevetjük a magyar érában végrehajtott két népszámlálás, az 1910-es és az 1941-es összeírás adatait, kiderül, hogy a Lendva-vidéken élő magyarok, szlovének és egyéb anyanyelvűek aránya az elemzett időszakban közel 10%-ot változott (lásd a 4. táblázatot). A szlovén és az egyéb (elsősorban horvát) anyanyelvűek javára beállt közel 10%-os arányváltozásban döntő szerepe volt a telepeseknek, akik egyáltalán nem beszéltek a magyart, s így ők alkották a magukat szlovénnek, illetve horvátnak vallók biztos táborát.

4. táblázat

Az anyanyelv megoszlásának változása Lendva-vidéken 1910–1941 között

	1910	1921	1931	1941
Magyar	90,3%	81,9%	39,3%	81,2%
Szlovén	8,6%	15,9%	56,4%	16,2%
Egyéb	1,1%	2,2%	4,3%	2,6%
Összesen	100%	100%	100%	100%

Forrás: 1910. évi népszámlálás; Prekmurje... 1921; Popis stanovništva 1931; 1941. évi népszámlálás

A két világháború közötti betelepítések a magyar–szlovén nyelvhatárra is kihatással voltak. A két világháború között eltelt időszakban két szakaszon történt átrendezés a magyar–szlovén nyelvhatáron. Az egyik szakasz a nyelvhatár déli részén található Lendva-vidék volt, ahol a telepítésekben eredően a korábban egymástól élesen elhatárolódó magyar–szlovén nyelvhatár kis mértékben „elmosódott”. A sík vidéken korábban meglévő abszolút magyar többség között megjelentek az öntudatos, anyanyelvüket minden körülmény között vállaló szlovén közösségek. Az egybefüggő és Alsólendva környékén kiszélesedő magyar lakosságú települések láncolatát mozaikszerűvé alakították a 20 év alatt idetelepített családok. A másik változás, mely a tárgyalt időszakban állt be, a magyar–szlovén nyelvhatár középső szakaszát érintette, ahol némely települések – Sal, Kisfalu, Nagytótlak és Kebeleszentmárton – anyanyelvi adatai az impériumváltással függtek össze. Vagyis a magyar éra alatt többségében magyar, a jugoszláv éra alatt azonban többségében szlovén anyanyelvűek voltak.⁴⁰

A nemzetiségi viszonyokkal ellentétben a Lendva-vidék birtokstruktúrájában beállt változásokat sajnos nem lehet pontos statisztikákkal alátámasztani, mivel a jugoszláv államban csak járásra bontva összesítettek néhány mezőgazdasági adatot. A Lendva-vidéken lezajlott birtokátrendezésről ezért csak a járási szintű összegzésekből lehet következtetni. A jugoszláv államban a Doljnjelendvaski srez (Alsólendvai Járás) néven megszervezett közigazgatási egység területe – amely magába foglalta a Lendva-vidéki településeket is – pontosan megfelelt a Magyar Királyságtól el-

⁴⁰ Kovács 1999.

csatolt Alsólendvai járás területének. Ennek köszönhetően az 1910-es és 1931-es, birtokviszonyt felmérő járási adatok összevethetőek.

Az Alsólendvai járás birtokstruktúrájára úgy 1910-ben, mint 1931-ben a kétpólusosság volt jellemző. Az egyik oldalon az 50 hektárnál (87,7 kataszteri hold) nagyobb birtokok, míg a másik póluson az 5 hektárnál (8,77 kataszteri hold) kisebb törpebirtokosok voltak. Az 1931. évi összeírás szerint az Alsólendvai járás mezőgazdasági üzemeinek 25.587 hektár (44.889,5 kataszteri hold) területéből az 5 hektárnál (8,77 kataszteri hold) kevesebb földdel bíró birtokosok 14.418 hektár (25.294,7 kataszteri hold) területtel rendelkeztek, ami az összterületek 56,3%-át jelentette. A legnagyobb változás egyébként ebben a kategóriában történt, mivel a földreformra jogosult helyi agrárérdekelték, a telepések és a dobrovoljácok nagy része ilyen nagyságú parcellákhoz jutott. A 6.093 törpebirtokos a vizsgált Alsólendvai járásban az 1931-ben összeírt összes mezőgazdasági magángazdaságnak (6.934 birtok) a 87,9%-át tette ki.⁴¹

A másik pólust az 50 hektárnál (87,7 kataszteri hold) nagyobb birtoktestek képezték, amelyek 1931-ben a járás összterületének 20,1%-át tették ki. A járásban hat olyan nagybirtok volt, melynek területe meghaladta az 50 hektárt, és ezek összesen 5.139 hektár (9015,8 kataszteri hold) területtel rendelkeztek. A vizsgált térség egyetlen 500 hektár feletti nagybirtokát a sokszor emlegetett Esterházy család birtokolta, amely 1921-től kezdve fokozatosan kiszorult saját földjeiről. A korábban bemutatott módon előbb bérletekké, majd magántulajdonná vált a hatalmas birtok. Az 1931-es adatfelvétel időpontjában azonban az Esterházy-uradalom birtokában volt még a közel 6.720 kataszteri hold (3830,4 hektár) erdőbirtok és a különböző földmaximumok (szűk, tágabb és szupermaximum) révén vezetett saját kezelésű birtokok, amelyek területének összege a statisztikában szereplő 4.198 hektár (7.365 kataszteri hold).⁴²

Az Alsólendvai járásban 1931-ben 6.934 önálló birtokot írtak össze, míg 1910-ben 5.027 különálló gazdaság működött ugyanazon a területen. Rögtön szembeütik az önálló birtokosok számának növekedése, ami elsősorban a földreform és a kolonizáció hatását mutatta. A földreform során a földnélküli és a kevés földdel rendelkező családokat, valamint a telepéseket látták el új parcellákkal, aminek következtében az Alsólendvai járás területén két évtized alatt 27,5%-kal emelkedett az önálló birtokok száma. Annak ellenére azonban, hogy több mint negyedével nőtt az önálló birtokosok és bérlők száma, a birtokcsoportokon belüli arányok között nem történt nagyobb eltolódás. Az 1910-ben összeírt 4.542 törpebirtokos a járásban feltüntetett összes önálló birtokos és bérlő 90,35%-át jelentette. Ez az arány nagyjából megegyezett a húsz évvel később kapott adatokkal, amikor az 5 hektárnál kisebb birtokkal rendelkezők a járásban összeírt összes mezőgazdasági magángazdaságnak 87,9%-át tették ki. A jugoszláv államhoz csatolt Alsólendvai járásban a 100 kataszteri holdnál nagyobb birtokcsoportba 1910-ben 3 birtokos és bérlő tartozott, míg 1931-ben 6 olyan nagybirtokot írtak össze, amelynek területe

41 *Statistički godišnjak 1937.*

42 *Statistički godišnjak 1937.*

meghaladta az 50 hektárt (87,7 kataszteri hold). Sajnos arról nincs adatunk, hogy az 1910-ben összeírt három, 100 kataszteri holdnál nagyobb nagybirtok mekkora területtel rendelkezett, egy azonban biztos: az 1910-ben összeírt három nagybirtokos kezén lévő összterület jóval nagyobb volt, mint az 1931-ben ugyanebben a kategóriában feltüntetett 5.139 hektár (9.015 kataszteri hold) terület. Az 5 hektárnál kisebb birtokkal rendelkezők számának drasztikus növekedése mögött ugyanis a nagybirtokosok művelésre alkalmas területeinek a földreform során való kiosztása állt. A földreform következtében tehát nem a birtokcsoportokon belüli arányok toltódtak el, hanem a különböző birtokkategóriák tulajdonosai kezében lévő területnagyságok változtak meg a törpebirtokosok és a kisbirtokosok javára.

Lendva-vidéken a két világháború között lezajlott birtokátrendeződést – adatok hiányában – nem tudjuk bemutatni. A levéltári források alapján végzett számítások szerint azonban az Esterházy-uradalmon végrehajtott földreformot a Lendva-vidékre lebontva prezentálni lehet. A Juraj Demetrović földművelésügyi miniszter által 1932. június 25-én hozott határozat értelmében a Jugoszláviához került alsólendvai Esterházy-uradalom 15.959 kataszteri hold 626 négyszögöl területet tett ki, amelyből 11.499 kataszteri hold 626 négyszögöl Lendva-vidéken terült el. E birtokból 7.951 kataszteri hold 968 négyszögöl művelésre alkalmas területet a telepesek és a helyi agrárérdekeltek között osztottak szét. A fakultatív szabályozás alapján 761 kataszteri hold 337 négyszögöl cserélt gazdát. A két adat összevonásából megállapítható, hogy az Esterházy-uradalom területéből az igényjogosultak között 8.712 kataszteri hold 1.305 négyszögöl föld lett kiosztva, illetve eladva. Arról azonban nem rendelkezünk adatokkal, hogy a 8.712 kataszteri hold 1.305 négyszögöl művelésre alkalmas terület hány földigénylő között lett szétosztva. Az egyházi patronátusok felszámolására az uradalom 182 kataszteri hold 417 négyszögöl területet – szántót és erdőt vegyesen – sajátított ki és ruházott át tulajdonjoggal a bagonyai, dobronaki és alsólendvai plébániákra. E területből 148 kataszteri hold 417 négyszögöl volt művelésre alkalmas terület, 34 kataszteri hold pedig erdő. Az igényjogosultak számára kiosztott, valamint az egyházi patronátusok felszámolására lefoglalt szántóföld az alsólendvai Esterházy-uradalomból a földreform céljaira felhasználható, művelésre alkalmas területet jelentette, és 8.861 kataszteri hold 162 négyszögölet tett ki. E 8.861 kataszteri hold 162 négyszögöl művelésre alkalmas területből 7.343 kataszteri hold 1.059 négyszögöl földet osztottak szét Lendva-vidéken a helyi igényjogosultaknak és a telepeseknek. A Lendva-vidéken kívül található, de még az Esterházy-uradalom részét képező 1.517 kataszteri hold 703 négyszögöl művelésre alkalmas föld Bagonya, Filócz, Őrszentvid, Bakónak, Kebeleszentmárton és Murarév települések kataszteri határain belül terült el és lett szétosztva a helyi lakosokból kikerült igényjogosultak között.⁴³

43 AS 71, fasc. 74, Esterházy, Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi.

5. táblázat

A földreform és a kolonizáció során a Drávai Bánságban, valamint az Esterházy-nagybirtokon és azon belül a Lendva-vidéken kiosztott művelésre alkalmas területek (kataszteri hold =kh., négyszögöl = nsz)

<i>Terület</i>	<i>Helyi agrárérdekelteknek kiosztva</i>	<i>Fakultatív földvásárlás során eladva</i>	<i>Kolonistáknak kiosztva</i>	<i>Egyházi patronátus</i>	<i>Összesen kiosztott föld</i>
Ljubljana területi hatóság	2.272 kh.	Nincs adat	–	Nincs adat	2.272 kh.
Maribori területi hatóság Muravidék nélkül	9.763,2 kh.	Nincs adat	–	Nincs adat	9.763,2 kh.
Muravidék	14.554,4 kh.	Nincs adat	2.986 kh.	Nincs adat	17.540,4 kh.
<i>Drávai Bánság összesen</i>	<i>26.589,6 kh.</i>	<i>Nincs adat</i>	<i>2.986 kh.</i>	<i>Nincs adat</i>	<i>29.575,6 kh.</i>
<i>Az Esterházy uradalom Lendva-vidéki területei</i>	<i>4.772 kh.</i>	<i>510 kh.</i>	<i>1.912 kh.</i>	<i>148 kh.</i>	<i>7.343 kh.</i>
	<i>310 nsz.</i>	<i>405 nsz.*</i>	<i>1.527 nsz.*</i>	<i>417 nsz.</i>	<i>1.059 nsz.*</i>
<i>Az Esterházy uradalom Lendva-vidéken kívüli területei</i>	<i>1.266 kh.</i>	<i>250 kh.</i>			<i>1.517 kh.</i>
	<i>771 nsz.</i>	<i>1.532 nsz.*</i>	–	–	<i>703 nsz.*</i>
<i>Esterházy uradalom összesen</i>	<i>6.038 kh.</i>	<i>761 kh.</i>	<i>1.912 kh.</i>	<i>148 kh.</i>	<i>8.861 kh.</i>
	<i>1.081 nsz.</i>	<i>337 nsz.*</i>	<i>1.527 nsz.*</i>	<i>417 nsz.</i>	<i>122 nsz.</i>

Forrás: AS 71, Esterházy, fasc. 74, Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi; Bratko 1939: 176.

A Lendva-vidéken felosztásra kerülő művelésre alkalmas területből a helyi agrárérdekeltek 4.772 kataszteri hold 310 négyszögöllel lettek ellátva. A különböző jogállású kolonisták és a dobrovoljácok között – a levéltári források alapján – 1.912 kataszteri hold 1.527 négyszögöl művelésre alkalmas földet osztottak szét. A dobrownaki és az alsólendvai plébániák az egyházi patronátusok felszámolása fejében 148 kataszteri hold 417 négyszögöl termőföldet kaptak, míg a fakultatív földvásárlás szabálya alapján 510 kataszteri hold 405 négyszögöl cserélt gazdát a Lendva-vidéken. Egyébként a Drávai Bánság területén – amely a szlovének által lakott és Jugoszláviához került területeket egyesítette – az új birtokosok kezébe került művelésre alkalmas 29.575 kataszteri hold területnek közel a negyede, 24,8%-a (7.343 kataszteri hold 1059 négyszögöl) Lendva-vidéken cserélt tulajdonost. Emellett Lendva-vidéken terült el a Kőrösi Vagyon Község (Križevačka Imovna Opština) által megvásárolt 6.717 kataszteri hold 59 négyszögöl erdőbirtokból 3.906 kataszteri hold 49 négyszögöl, valamint az uradalomnak meghagyott 347 kataszteri hold 445 négyszögöl területből 250 kataszteri hold 437 négyszögöl.

A jugoszláv államhoz került alsólendvai Esterházy-uradalom 15.959 kataszteri hold 626 négyszögöl területéből végül 15.612 kataszteri hold 181 négyszögöl cserélt tulajdonost. Ebből 6.717 kataszteri hold 59 négyszögöl kiterjedésű erdőbirtokot a Kőrösi Vagyon Község vett meg, míg 8.895 kataszteri hold 122 négyszögöl a földreformot likvidáló törvény, valamint a fakultatív földvásárlási törvény értelmében került új tulajdonba. Az uradalomnak így 347 kataszteri hold 445 négyszögöl maradt saját kezelésben.

Összegezve az Esterházy-uradalmon a két világháború között végrehajtott földreformról és kolonizációról eddig leírtakat, megállapítható, hogy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az erős parasztgazdaságok létrehozását és az önálló gazdálkodás lehetőségének a megteremtését. Az agrárreform és a telepítések következtében a több száz évig működő alsólendvai Esterházy-uradalom, ahol több százan dolgoztak és amely a Lendva-vidék gazdasági stabilitását, egyben ellátását is biztosította, jóformán megszűnt létezni. A nagybirtok szétszabdalása kedvezőtlenül érintette a vidék gazdasági életét is, mivel az a mezőgazdaság hanyatlásához és a termés visszaeséséhez vezetett. Annak ellenére, hogy az agrárreform során jóformán az összes, művelésre alkalmas területet felosztották, a földreform nem oldotta meg a Lendva-vidék égető problémáját, a nagy számú és az elszegényedés veszélyével küszködő törpebirtokos sorsát. Sőt, azáltal, hogy az itt található 7.343 kataszteri hold 1.059 négyszögöl mezőgazdasági használatra alkalmas uradalmi földet – kevés kivételtől eltekintve – a telepesek, valamint a muravidéki szlovén és a szomszédos Muraközéből származó horvát anyanyelvű helyi agrárérdekeltek között osztotta szét, a gondokat és feszültségeket csak elmélyítette. Egyrészt azáltal, hogy az itt élő magyarokat kizárta a földhöz jutásból, így a nagyszámú magyar törpebirtokosnak még a mindennapi kenyere is kérdésessé vált. Másrészt viszont a telepítések során keletkezett települések gazdasági felemelkedése igen vonatottan haladt, a telepesek által létrehozott gazdaságok többsége állami segély nélkül életképtelen volt. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a politikusi elképzelések, a törvényi szabályozások és a különböző állami támogatások ellenére nem csökkentek a gondok, a gazdák döntő többsége továbbra sem tudta eltartani a családját a saját földjéből. A földreform a Lendva-vidék nemzetiségi összetételére is hatással volt. Különösen a kolonizáció érintette érzékenyen a vizsgált területet, mivel az oda telepített 1.305 telepes a Lendva-vidéki lakosság 10%-át jelentette és kizárólag délszláv, túlnyomó többségében szlovén nemzetiségű volt. A vidék nemzetiségi összetételében beállt változásokat csak tetézte a földreformból kismizmizett magyarok elvándorlása.

FORRÁSOK

Arhiv Slovenije (=AS) 71, fasc.

44, Esterházy; Zakupodaja in kolonizacija

55, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave. Odloki o utrditvi subjektov, različne pritožbe lede zemljišča in zgradb

56, Esterházy; Zemljiško knjižni spisi, kolonizacija, popis razlaščenih in vrnjenih zemljišč

59, Esterházy, 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu

68, Esterházy; Dobrovnik in Žitkovci

69, Esterházy; Spisi agrarne direkcije in Banske uprave, Zemljiško knjižni sklepi, Odloki o utrditvi subjektov, Dodelitev zemljišč, zakupodaja in splošno

74, Esterházy; Supermaksimum, utrditev objektov in prepisi k zemljiški knjigi

Pokrajinska in in študijska knjižnica (= PIŠK) Murska Sobota

Arhiv sreskega načelstva, Fasc. 17, Agrarne zadeve

Vas Megyei Levéltár (= VaML)

XIV. 10 Klekl József iratai, Vas és Zala megyei szlovénvidék fontosabb eseményei 1914. augusztus 20-tól 1941. április 25-ig

1910. évi népszámlálás: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Budapest, 1912.

Prekmurje. Seznam občin. Murska Sobota 1921. (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota)

Popis stanovništva: 1931, Dravska Banovina, Beograd, 1945.

Statistički godišnjak 1937, knjiga VIII. Opšta državna statistika, Beograd 1938.

1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként (országhatáron kívüli terület) Budapest, 1990, Kézirat

Jugoslavija 1919. augusztus 17. 198/3

Uradni list, Letnik II, 03. avgust 1920. št. 90

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bratko, Ivan 1939: *Nekmetska in tuja zemljiška posest v Sloveniji. Tehnika in gospodarstvo.* 7–8. 176.

Csapody Csaba 1933: Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében. In: *Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez.* Budapest

Erić, Milivoj 1958: *Agrarna reforma in kolonizacija v Jugoslaviji.* Sarajevo

Gaćeša, Nikola 1968: *Agrarna reforma in kolonizacija v Bački 1918–1941.* Novi Sad

Göncz László 1996: *Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig.* Lendva

Janša, Olga 1964: Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. In: *Zgodovinski časopis.* XVIII. Ljubljana, 173–189.

Kerecsényi Edit 1994: *Távol a hazától... Lendvavidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások.* Lendva

Kokolj, Miroslav 1984: *Prekmurški Slovenci 1918–1941.* Murska Sobota

Kovács Attila 1999: A magyar–szlovén nyelvhatár 1880-tól a XX. század közepéig. In: *Határok és régiók.* Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. Szeged, 1999. november 29–30. Szeged, 373–383.

Kovács Attila 2004: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között.* Lendva